

הקליניקה לזכויות זקנים – הפקולטה למשפטים, אוניברסיטת חיפה

עמותת המשפט בשירות הזיקנה

30 בנובמבר 2016

לכבוד:

משרד המשפטים, אגף ייעוץ לחקיקה
המשרד לשוויון חברתי, המחלקה המשפטית

הנדון: התייחסות בעניין תזכיר חוק למניעת אלימות במשפחה (תיקון מס' 16) (מניעת אלימות כלכלית) – בחינת הרחבת תחולת החוק להגנה מפני אלימות כלכלית במשפחה כלפי אזרחים

ותיקים

הרינו לפנות אליכם בשם **עמותת המשפט בשירות הזיקנה** (להלן: העמותה) הפועלת בשיתוף **הקליניקה לזכויות זקנים** ע"ש עוה"ד אדם פיש, מיסודו של מרכז השופט חיים כהן להגנה משפטית על זכויות אדם (להלן: הקליניקה).

כמי שעוסקים בקידום זכויות ומעמד האזרחים הותיקים בישראל היינו מבקשים להשמיע את קולם ולהתייחס למספר דברים כמפורט להלן:

רקע

א. מהו ניצול כלכלי של זקנים? ניצול כלכלי מוגדר כשימוש לא חוקי ולא הוגן בכספו ובמשאביו הכלכליים של הזקן. פעולות של ניצול כאמור יכולות להתבצע על ידי מעשי מרמה, הונאה, הפרת אמון הזקן, הפעלת לחץ לא הוגן, וכן שימוש באלימות פיסית או מילולית. הזקנים מהווים לעיתים "מטרה קלה" שכן בקרבם ישנן בעיות בריאות, מצב נפשי ירוד, ירידה קוגניטיבית וכיו"ב, ובשל מצבים אלה, ובשל התלות באנשים אחרים הנלווית לכך, הדרך לניצול כלכלי היא פשוטה יותר. הניצול לרוב מתרחש ע"י אדם מסביבתו הקרובה של הזקן (מטפל, בן משפחה) – האדם הזקן לעיתים נמצא בעמדת חולשה, ולכן אדם איתו יש לו יחסי אמון – למשל בן משפחה/אדם הרוכש את אמון הזקן עלול להגביל את עצמאותו של הזקן ולהפוך את הזקן לתלוי בו, ולאחר התגברות תלותו הנפשית והפיסית של האדם הזקן באדם מסוים – קל להפעיל עליו לחץ ומניפולציות המגיעות לידי ניצול כלכלי.

ב. סוגים של ניצול כלכלי: ניצול כלכלי יכול להתבטא במגוון דרכים – יכול שיהיה מושג על ידי הפעלת לחץ פסיכולוגי או על ידי שימוש בכוח פיסי או מילולי, ויכול שיתבצע על ידי שימוש באמצעים חוקיים כגון: ייפוי כוח, חוזה, העברת בעלות על נכס, חתימה על ערבות/משכנתא, עריכת צוואה על פי רצונו של המנצל וכיו"ב.

בן משפחה שלו השפעה על הזקן, ובמיוחד מיופה כוח, עלול לעשות דברים ללא רצונו והסכמתו, למשל: למכור את דירת הזקן או להעביר את הבעלות בדירה על בן המשפחה המנצל, לאיים שבמידה והזקן לא יעביר כסף ינתק עימו את הקשר, לא יטפל בו ואף יעבירו לבית אבות בניגוד לרצונו. יכול שבן המשפחה ישתמש בכספיו של הזקן (קצבת זקנה, חסכונית) ללא רצון הזקן – זאת בעיקר במקרים בהם האדם הזקן מתגורר בבית ילדיו ולכן לרוב לא יאמר דבר בנידון שכן הם מטפלים בו והוא תלוי בהם.

מתוך נתוני מחקרים ניתן ללמוד כי זהו אחד מסוגי הפגיעה השכיחים והחמורים ביותר המבוצעים כנגד זקנים, אך עם זאת – קיים קושי בחשיפת הפגיעה וכן בטיפול בה, שכן האדם הזקן, בשונה מקטינים, לא תמיד משתתף במסגרות קהילתיות, ולכן לא תמיד ניתן לדעת את הקורה בביתו. בנוסף, בשונה מאלימות פיזית – אין סימנים שתמיד נראים לעין בתופעת הניצול הכלכלי, וכן לא תמיד ניתן לדעת האם הכסף ניתן בהסכמה או נלקח במרמה (במיוחד בקרב בני משפחה – שכן העברת כספים בין בני משפחה הוא דבר מקובל, במיוחד בין הורים לילדים). האדם הזקן הנפגע, לרוב גם לא ירצה לחשוף את הניצול, וזאת מתוך בושה, וכן מתוך פחד או תלות היכולים להיות מסיבה שלא ירצה שבן משפחתו יואשם בהתעללות ויישא בתוצאות או בשל החשש מלהישאר בודד.¹

לאור כל האמור לעיל, ראוי שיהיה מענה והגנה בחוק למניעת אלימות במשפחה גם מפני ניצול כלכלי של זקנים, שכן זוהי תופעה נפוצה שהולכת ומתרחבת עם השנים.

ולגופו של התזכיר:

1. **נדרשת התייחסות כללית בדברי ההסבר** על תופעת התעללות כלכלית כלפי אזרחים ותיקים כאמור לעיל במבוא למסמך זה. כרגע קיימת התעלמות מוחלטת בדברי הרקע וההסבר אודות

¹ להרחבה ראו גם:

א. **במבט לפני - התעללות הזנחה וניצול כלכלי 10 שאלות ותשובות נפוצות**, עמותת המשפט בשירות הזיקנה (2010) בעריכת עו"ד כרמית שי ופרופ' ישראל (איסי) דורון. לחוברת המלאה לחצו [כאן](#).

ב. אלון, ש', שינדלר, מ', דורון, י', ויוז, פ'. (2013). **זקנים בסיכון: היבטים משפטיים, טיפוליים ואתיים**. ירושלים: אשל.

ג. שינדלר, מ., אולמן, ד., ודורון, י. (2009). **חוק, משפט וניצול כלכלי של זקנים בישראל**: האם יש צורך בהטלת חובת דיווח על הבנקים? גרונטולוגיה, ל(3-2), 53-80.

חשיבות תופעת ההתעללות והאלימות הכלכלית כלפי אזרחים ותיקים והידע הקיים בתחום בישראל.

2. **זהות הפוגע** : באופן כללי, בשונה מאלימות כלכלית כלפי נשים, התעללות כלכלית כלפי אזרח ותיק יכולה להתרחש לא רק על ידי בני זוג אלא על ידי מגוון בני משפחה כגון בנים ובנות, חתנים וכלות, נכדים, אחים ואף אחיינים, זאת בנוסף לאנשים נוספים ש"מקבלים" מעמד של מעין-קרובים במובן זה שהם מקבלים סמכויות חוקיות ומעמד של "נאמנות" באמצעות היות מיופי כוח ו/או מקבלי החלטות חילופיים ו/או תומכים בהליכי קבלת החלטות של אזרחים ותיקים.

3. **באופן כללי נדרשת התאמה של המושג אלימות/התעללות כלכלית כלפי אזרחים ותיקים** שכן היא שונה באופייה מאלימות כלכלית בין בני זוג. אלימות כלכלית כלפי אזרחים ותיקים יכולה להיות **חד פעמית ולא מתמשכת** כמוגדר בסעיף 3א' לתזכיר. כך למשל, אלימות כלכלית יכולה להתרחש במסגרת הפעלת לחץ על האזרח הותיק למכירת דירת המגורים תמורת הבטחת טיפול או ללא תמורה או לשם עריכת צוואה לטובת בן משפחה בניגוד לרצונו של האדם.

4. בסעיף 3 לתזכיר משתמשים במינוח "התנהלות כלכלית המונעת או מקשה". בהקשר של אלימות כלכלית כלפי אזרחים ותיקים אחד הביטויים המרכזיים שלה הוא **התנהגות המפעילה לחץ לא הולם לפעול כלכלית בניגוד לרצון או להעדפה של האדם**. אנו סבורים שיש להוסיף זאת כתת סעיף בסעיף 3. כאמור, **אין בתזכיר התייחסות לצוואות ו/או לייפוי כוח כלכליים ו/או העברת זכויות ברכוש** ואלו הם המקרים בולטים בהם מתרחשת האלימות הכלכלית כלפי האזרחים הותיקים. לפיכך, אנו סבורים כי יש להוסיף במפורש בלשון החוק התייחסות למסמכים משפטיים אלה, כדוגמאות למצבי ניצול, התעללות ואלימות כלכלית.

5. דוגמה ספציפית המתרחשת כלפי אזרחים ותיקים, בני משפחה המאיימים על הוריהם הזקנים כי ינתקו מגע (עימם או עם נכדיהם), ו/או יפסיקו לטפל בהם, ו/או יעבירו אותם לבית אבות בניגוד לרצונם אם לא יבצעו פעולות כלכליות מסויימות. לכן בהקשר של אזרחים ותיקים כדאי להוסיף את כתת סעיף בסעיף 3 גם את הגדרת "**התניית טיפול או קשר חברתי**" כאמצעי לכפיית התנהלות כלכלית המהווה אלימות כלכלית.

6. **שימוש בקצבה של אזרח ותיק**- בהקשר של אלימות כלכלית כלפי אזרחים ותיקים כדאי להתייחס לתופעה נוספת והיא שימוש בקצבה המשתלמת לאזרח הותיק ושימוש בה לצרכי המשפחה כך שלאדם הזקן אין שליטה או יכולת להשתמש בה לטובת צרכיו. הכוונה למגוון קצבאות וגמלאות המשולמות לאזרח הותיק בשל גילו, מוגבלותו או מעמדו (כגון – היותו ניצול שואה). הדברים יפים במיוחד במצבים בהם האזרח הותיק מתגורר יחד עם בני המשפחה המטפלים בו, אך יכולה להתרחש גם במגורים נפרדים.

לסיכום: אנו סבורים כי ראוי לתת התייחסות ייחודית לתופעת האלימות הכלכלית כלפי אזרחים ותיקים במסגרת תזכיר חוק זה – התייחסות שכרגע נעדרת ממנו לחלוטין. נודע אם תבחרו לשלב התייחסותנו בהוראות החוק. נשמח להוסיף מידע ופרטים נוספים אם נדרש.

בברכה,

כרמית (שי) טולדנו, עו"ד ופרופ' ישראל (איסי) דורון

הקליניקה לזכויות זקנים, אוניברסיטת חיפה

עמותת המשפט בשירות הזיקנה

ועו"ד מיכל סגל,

דוקטורנטית

הפקולטה למשפטים, אוניי חיפה

*** המסמך הוכן בסיוע הסטודנטית **נטלי אוסטרובסקי** מהקליניקה לזכויות זקנים, הפקולטה למשפטים באוניברסיטת חיפה.